

KAREL A. MEDVECKÝ:

DETVA.

OBRAZ LIDOPISNÝ.

I.

Náš slovenský kraj má mnoho zajímavých koutů, mnoho svérázných ostrovů, kde zachovalý slovenský lid projevuje pozoruhodné odchylky jak jazykové, tak i krojové a vůbec kulturní. Tyto odchylky pocházejí ze zeměpisné polohy jednotlivých krajů, z rozmanitosti zaměstnání a rozdílů vnějších vlivů okolí.

Nejzajímavější kout našeho Slovenska jest bez odporu Detva. V něm nacházejí někteří učencové ještě zbytky prakultury slovenské a proto věnujeme i my jemu zvláštní stat. *)

1. Na stránkách hory Polany, 1459 m vysoké, tam, kde na jihovýchodě stolice zvolenská hraničí s novohradskou a gemerskou, rozprostírá se kraj Detva, seskupený kolem městečka Detvy. Toto se sousední, z něho vykrojenou obcí Hriňovou má 1606 domů.

Kraj protékán jest množstvím potoků a potůčků, jako na př.: potokem Detvou, Slatinou, Bielovodským potokem, Jalšovým potokem, Slancem atd.

2. Území nynější Detvy již v předhistorických dobách bylo obydleno, o čemž svědčí množství nálezů, ačkoliž území Detvy nebylo dosud soustavně prozkoumáno.

Na Chrapkové a pod t. zv. Malou Kopou zjištěno předhistorické pohřebiště a nad ním vyčnívá, po nedávném majetníku pojmenovaná Kal'amárka, strmá a nepadno přístupná skála s pozůstatky předhistorické pevnůstky. Hojné předměty zpěžové, kameny z ručních mlýnků, hliněné korály a jiní němí svědkové toho předhistorického osídlení nacházejí se podnes. Pozdější války turecké a rákocovské boje zanechaly tu rovněž četné památky: zlaté peníze, ostruhy, podkovy a p. Lid zachoval pak si z dávných dob těch své báje, pověsti a zpěvy.

3. V historické době ovšem území Detvy bylo asi rovněž stále obydleno. Sem mezi útulné dolinky pod Polanou uchlyo-

*) Autor této stati vydal i velikou monografii o Detvě, kterou vřele doporučujeme všem přátelům lidu slovenského a národopisu vůbec. Možno si ji opatřiti z knihkupectví F. Votruby v Budapešti VIII., Rákocitér 3, aneb od autora přímo (správce fary v Bacúrově p. Osztrólník, Zolyon m., Uhry).

vali se jistě rádi, kdo chtěli býti dál od pyšných hradů panských. Tu v horách i v údolích bylo více té zlaté svobody, méně té těžké panštiny.

Svoboda sídlívala na území Detvy. Ale časem také ji odzvonili. Zeměpáni vyčerpávaní stálými válkami hledali náhrady a nových pramenů, rozšiřovali své panství kde mohli, a tak obrátili zřetel i k Detvě a jejímu statnému a zdravému obyvatelstvu a podrobili je tuhé robotě. Nepostačoval pak jim ani ten lid, nýbrž vábili sem nové osadníky z blízkého i dalekého okolí.

4. Za časů vzbouření Rákocziho Detvané zůstali věrni císaři a území jejich bylo pak jevištěm stálých bojů mezi císařskými a vzbouřenci.

5. Roku 1811 osada Detva byla povýšena na městečko s právem konati čtyři veliké trhy výroční a dále trhy týdenní.

Osudný byl Detvě rok 1833. Tu veliký požár zničil 108 hospodářských stavení a také bývalou podobu městečka. Mnohé před tím bohaté rodiny upadly v bídu. Nové stavby daly městečku i novou tvářnost.

V bouřlivých letech 1848—49 naše Detva již nezasáhla hlouběji do odehravších se dějů. Stoliční páni poslali svůj lid do Detvy. Tito polapili několik mladíků, svázali je a zavezli do Bystřice, tam je trochu ozbrojili a vycvičili a poslali je do bojujících řad neb hájit Šturce až k Ružomberku proti císařským. Doma zřízena „národní garda“, která chránila cesty přes Kriván (detvanský) a polapila zvolenské vyzvědače.

Asi r. 1861 stoliční páni přemluvili i Detvany, aby odepřeli platiti zemskou daň. Bylo to ovšem nezkušenému lidu ne málo po vůli. Takto páni chtěli vymoci ústavní práva na vládě. Odbojnici dostali v měsíci lednu a únoru vojsko, které pak musel vydržovati chudobný lid potud, dokud nezaplátil daň. Podobná vojenská exekuce byla ještě tentýž rok provedena. Tyto dvě výpravy stály Detvu 1121 zl., nepočítajíc v to úroky dluhu, které si musilo městečko vypůjčiti.

Nemenší rána stihla Detvu r. 1872. Někteří hospodáři opírajíce se na privilej, kterou měl jistý Krnác-Porjak v rukou na psí kůži vystavenou a která prý obsahovala, že některé lesy jsou majetkem Detvanů, darovaným od hraběnky Čákové v 17. stol., počali les káceti. Páni ovšem tomu odpírali; i nastaly kruté zápasy. Krnáčovci u vědomí dobrého práva svého neulekli se ani toho, že přišlo vojsko, nýbrž chystali se k obraně. Usadili se na výšinu v Riečce a připravovali se k boji na život a na smrt. Lidumilný velitel vojska poslal k nim prostředníka. Ten je konečně přemluvil, že odstoupili.

Počal soud, který Detvané ovšem prohráli a musili si to odseděti v žalářích a zaplatiti asi 3000 zl. útrat. Mnozí přišli tím o všechn majetek.

Roku 1881 uskutečnila se dávná touha stoličních pánů rozdělití Detvu na dvě nestejně částky a utvořili z větší t. zv. Novou Obec, úředně nazvanou Hriňová.

6. Náboženské potřeby své lid dětvanský ukájel nejdříve ve Zvoleni, kde již v druhé polovici XII. století bylo o ně postaráno. Později asi ve XIV. stol. byl již střediskem náboženským hrad vigl'ašský, na kterém byl klášter řádu křižáckého. Až v XV. století zřízena fara v sousední Očově.

Německým živlem báňských měst rozšiřovaná reformace neujala se v Detvě, takže podle evangelických pramenů dějepisných v r. 1558 byly Detva a Sielnice jediné obce čistě katolické v stolici zvolenské.

Ale očovští, po případe velkoslatinští faráři nestačili obstarávati duchovní potřeby rozsáhlých lazů detvanských. Práce této se ujali zprvu učení a horliví Jezuiti z Báňské Bystřice vysílající občas své kněze do Detvy. Tak zůstalo až do r. 1638, kdy tu zřízena katolická fara.

7. Příčinliví Jezuiti po zřízení církv. správy založili i školu na Detvě. Určité stopy první školy objevují se v r. 1651. Katolická škola působila tu se 2 učiteli až do r. 1868, kdy ji téměř násilně převzal stát. Od té doby se na lazích počet škol (19—22) a jejich místností stále mění; učitelé se tu střídají málem co rok. Učitelé jsou tu sedláci sami vyjma školy v Krivci, na Kriváni a v Hriňovské Huti. Dětek je pořád více, ale státní školdozorství málo se stará o tyto školy a církev nemá k tomu již prostředků. V obou obcích jsou zřízeny školské stolice dozírající na laznické školy a zřizují v nejnovějším čase denní vzdělávací běhy pro sedláky-učitele.

Starší generace lazníků nechodila řádně do školy, a jestliže i chodila, tedy dívky až do nejnovějších dob neučily se psáti, pouze čísti. Mladší pokolení pod nátlakem státu a kněží chodí již vesměs do školy a umí tedy čísti i psáti. Do školy chodí děti, jen pokud jest snáh, jakmile zmizí, jest po škole; žák jde pásiti dobytek a učitel kráčí za pluhem, aneb jde na salaše.

Zajímavo jest prohlédnouti si takovou laznickou „školu“. V nedlážděné světnici kolem stěn na lavicích sedí učitelovy dospělé dívky, které vyšívají, aneb předou. Okolo sporáku (jest-li tu sporák), aneb ohniska v koutě točí se hospodyně a při ní drobné děti počínají si docela po domácku. Po světnici v úzicích se čtyřhranech rozloženy jsou na „dubcoch“ spočívající prkna, „lavice to školské na rozkládání“, uprostřed

stojí dva samotné pařezy pro učitele a toho žáka, který je právě v tu chvíli zkoušen. Učitel v jedné ruce drží nezbytnou hůl, druhou drží žákovu čítanku, často jen modlitební knížku (budínský „Budíček“, „Rajskou Růži“), žák ukazuje si ukazovadlem a čte.

Taký laznický žáček za 4—5 zim, je-li jen duševně dosti vyvinut — se naučí plynně čísti, psáti, katechismu a bibli a čtyřem základním výkonům z počtů. Jest toho sice málo, ale důkladně si to osvojí.

O školách těchto a jejich učitelích s pohrdlivým úsměvem mluvívají páni, kteří nevykonali ani desetinu této skromné, však zdravé práce pro vzdělání lidu, již konají naši statní rolníci-učitelé. A vyličují-li maďarští spisovatelé lid tento jako kulturně zanedbaný, nelze mu upříti, že jest obdařen od přírody zdravým vtípem.

Úřední statistika udává počet lidí čísti a psáti znajících na 44.82% v Detvě, v Hriňové však jen na 39.64%.

Jsou to však většinou jen muži — kdežto, jak již řečeno, — ženy se do nejnovějších časů psáti neučily a pouze čísti umějí; proto je statistika počítá mezi analfabety. Z osobní zkušenosti můžeme tvrditi, že úplných analfabetů bude sotva 7 procent.

8. Obyvatelé Detvy a obcí z ní udělaných neliší se podstatně v ničem od okolního obyvatelstva slovenského; rozdíl v tváři a vzrůstu dlužno přičísti zdravému povětří a volnějšímu způsobu žití.

Maďarští dějepisci tvrdí, že lid detvanský je cizí kolonisace; ale ta by přece musela zanechat stopy v řeči, kroji, rodinných jménech atd. Toho všeho tu není.

Počet obyvatelů pro velkou roztroušenost obydlí nebylo lze dosud určit. Detva s Hriňovou měla r. 1830 přes 7 tisíc obyvatel, r. 1900 více než jednou tolik (15.200). Židů tu dlouho nebylo; teprve r. 1876 se jich počítalo 115, r. 1896 už 333, ale r. 1900 zas už méně, totiž 274. Evangelíků jest tam něco přes 20.

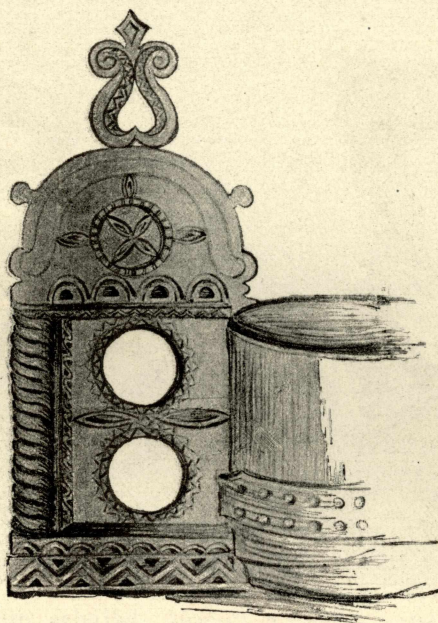
Detvané jsou zdravý, statný lid, vysoké, někdy obří postavy a silný; dožijí asi v 34% stáří výše 60 let. Úmrtnost u dětí je bohužel velká. Příčinou jest nedostatek vzdělaných babiček porodních a nepřiměřená strava, nezdravé byty a časná práce matek.

Na štěstí počet novorozených převyšuje případy úmrtí o 66%. Rozmnožování lidu detvanského můžeme nazvati radostným, ano skvělým.

9. Detvan mluví celkem nářečím středozvolenským neboli pohronským. Cizích, zvláště německých slov ujalo se tu hojně. Však Detvan užívá i slov, která jinde na Slovensku nejsou obvyklá, na př.: bursa (taneční zábava), ledvoj (ledva), decký (mládenec), nevdan (nevděčník), chrebedný (útlý) atd.

10. Území Detvy a Hriňové prostírá se na 46.947 □ jitrech a 731 □ sáhách. Oddělení majetku panského od selského provedlo se dost nespravedlivě r. 1886. To byla velká rána pro lid detvanský.

Črpek (nádobu dřevěná, potřebná při ovčářství).

Detvané bývali namnoze drvoštěpy, šindeláři a vozky. Když to přestalo, jali se chovati ovce. V celém chotáru bylo před tím na 60.000 ovec, před 12 lety bylo jich už jen přes 9000.

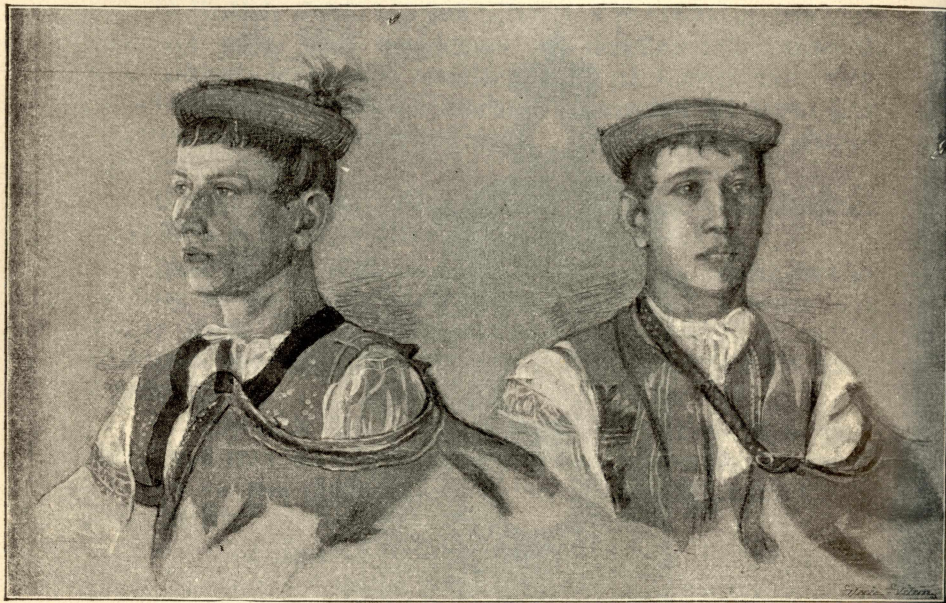
Z obilin pěstuje se pšenice, ječmen a oves. Bramborů se urodí hojně, ale kapusty musí přikupovati. Detvanské domácí plátno jest daleko hledané. Ovocnictví jest ještě v plenkách. Včelařství se ještě po starosvětsku provádí.

Výdělku jest málo a mzdy jsou většinou chatrné. V nejnovějším čase chodí mládež na polní práci houfně na Mezohedeš.

11. Detvan, co vezme do ruky, to spraví. To jest také příčina, že v Detvě řemesla zkvétati nemohla. Každý si své potřeby sám obstarává a v něčem-li vyniká, sousedu to urobí.

Kdysi zde byli majetní sládci, ba i mlynáři domohli se hmotného blahobytu; ale pivovary, cihelny i hutě zanikly, jen sklená huť hřiňovská, už v 18. stol. známá, rozkvetla na jednu z předních v říši. R. 1902 bylo tu po 3 krejčích, řeznících a kovářích, 4 obuvníci, 2 barvíři a bednáři, po 1 zedníku, kože-

Detvanští šohaji.

luhu, zámečníku, koláři, stolaři a pekaři; čtvero křesťanských obchodů se smíšeným zbožím a 3 židovské; krčem jest asi 17—20. Výborně se daří družstevní mlékárně založené r. 1900. Ostatní řemesla zakrněla.

R. 1907 zvolenská lidová banka založila v Detvě filiální ústav, mající velké kulturní a hospodářské poslání.

12. Jaký kroj má náš Detvan? Na hlavě sedí mu mělký úzkostřechý klobouček; černá „partice“, kterou jest olemován, musí míti několik výběžků. Okolo takéhoto klobouku vine se jemně pletený, mnohořadový mosazný řetízek na 5—6 článků rozdělený. Okolo Kalinky a Viglášu nosí ještě místo řetízku

na palec široký řemínek červený, neb zelený vykládaný a pestře vybíjený. Oboje je důmyslná práce mládenců. V zimě nosí okrouhlé černé beranice. Košile jest tak krátká, že hrud' a záda sotva na dlaň zakrývá. Rukávy jsou tak široké jak dlouhá košile. Na ramenech jsou výšivky a níže ramen z předu vyšité jest vodorovně „vázání“.

Kolem nahého pásu nosí kožený „opasok“, nyní prostřední šířky. Šikmo na opasku připevňena je úzká, podlouhlá, kožená kapsa na peníze a na „končiar“, ovinutá velkou, červenou šatkou, se které mu konce dolů visí jako ozdoba. Opasok je vybíjen mosaznými plíšky a „pletenci“.

Mládenci nosí krátký „lajblík“ z tmavočervené kůže, černou baraničinou olemovaný, mosaznými kroužky vykládaný.

Každodenní i sváteční oblek Detvanů je přes ramena přehozená „Kabanica“, dvě křídla spájí ozdobný řemenec „vybíjanec“. Kabanica sahá trochu níže pásu s rukávy zpravidla ze spodu sešitými. Ruce do nich nenavlékají, však přehazují si ji občas s ramena na rameno. Novou kabanici nosí občas i ženšti údové čeledi, dle toho, kam se chystají. Barvy jest tmavohnědé u všech, v čemž činí výjimku pouze obyvatelé Sliacké Pol'any, kteří nosí kabanice ze sukna poněkud bělejšího. Po krajích jest kabanice olemována také anglií.

V létě nosí široké kalhoty z tenšího domácího plátna, trochu níže kolen sahající, ozdobené na spodním kraji žlutou výšivkou, mřížkováním a štrapci.

V zimě oblékají mladí-staří přiléhající „nohavice“ z bílého valašského sukna, též anglií oblemované, na spodu k nohám přiléhající. Na svátky, aneb když cestují (i v největších parnech), když jdou na křest i jiné slavnostní výkony, — nosí až skoro k patám sahající „širicu“ z bílého valašského sukna. Na zádech jejich visí čtyřhranná „hapucha“ se soukennými penízkům podobnými výběžky na spodních rozích.

V tuhé zimě starší nosí těžkou, úzkou „bundu“ (kabátec) z bílé beraniny. Dolů po zádech visí beraní kožka s vlnou na venek obrácenou. Bunda jest co nejužší, bez rukávů, na zádech pestrými tulipány vykládaná.

Na nohou Detvan nosívá „bačkory“, t. j. ze dvou kusů zhotovenou botu. Jsou dvojí: „čizmarské“, donesené z Dolních Uher. Jiné zase nosívají jako sváteční obuv z jednoho kusu zhotovené. Se zvláštní zručností omotávají si onuce okolo nohy, nač jsou obzvláště pyšní. Onuce vyvařují v masti, aby nepropouštěly vlhkost. Jen na výroční svátky, aneb když má svatbu, nebo k odvodu Detvan obuje si nové, tenké, bělounké onuce.

Detvan v zimě v létě chodí s obnaženým břichem a částečně i zády a přece málokdy se nastudí.

Popis kroje Detvanky počneme od t. zv. „spodni“. Je to až k pásu sahající sukně z domácího, hrubého plátna nebšle- ného. K ní jest přišita prsa objímající „stanka“ z dvoubarevné tkanice. V čas smutku bývá bílá, jinak bílo-tmavočervená. Stanka drží přes ramena přehozené „pentle“. Ramena a horní část prsou kryje „oplecko“, většinou bohatě vyšívané. Starší ženy

Mladý párek a nastávající párek.

nosí oplecko „hladké“. Vyšívky tyto vyzdobují červeným, oranžovým, zeleným, šafránovaným aneb „atramentovým“ „pamokem“.

Na oplecku visí „predky“ a „zadky“, které kryjí horní část zád, nebo prsou.

Sukně. Jedna jest obyčejně „barchetová“, druhá „belasá“. Dříve skoro všechny, nyní již jen ty „hrdější“ nosí na výroční svátky „řidké“ sukně (z květovaného „múlu“). Některé parádnice nosí i „perkálovie“, neb „zamaškatovie“ (t. j. „květové“) sukně.

Bílé sukně jsou ze spodku čtyřmi řadami obšité. U pásu obšity jsou sukně dosti širokým „obalkom“, na něm visí „šnurky“ k přivázání. Sukně jsou obyčejně šity na čtyři poly a pátá, „přední“ jest „falešná“ (t. j. od pásu níže kolena z lacinější bílé, červené látky).

Pátou „polu“ dobře zakrývá: „šata“ z bílého perkálu, jest obyčejně ve dvě poly sešitá. Do kostela nosí širší šaty nežli

Káпка

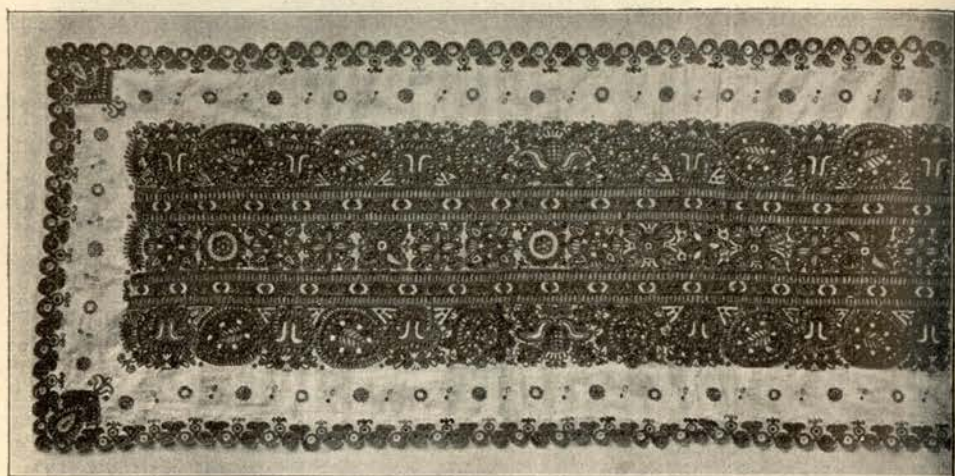
v domácnosti. Hrdé dívky i nevěsty nosí ze spodku okolo šaty „vyšivanuo“, „cakne“ aneb „cipky“. Na šatě jest také nezbytný „štairant“. Nejvzácnější jest šata z „klotu“ (bílého neb černého). U pasu jsou staženy „haraskami“ neb „tkanicemi“.

„Brusliak“ mladé Detvanky jest krátký a velmi pestrý. Převládá barva červená, zelená nebo bílá. Zapnouti jej možno pouze na jednu „gombičku“ (knoflík) neb na jehličku. Zřídka která nosí brusliak výšivkami ozdobený. Přiléhá těsně k prsům. Starší (výše 40 leté) nosí černé brusliaky bílým vyzdobené.

Po opleckách největší péči věnuje provdaná Detvanka své „kápce“ (čepci). Ozdobují ji pěknými výšivkami a zhotovují z tilangu.

Pěkná stuha splývá dvojmo dolů po zádech hodně níže kolen. Po této stuze hlavně rozeznává se žena od panny. Kápka kryje a drží „kotůčku“. Neostřížené totiž přední vlasy dávají se nazad a tam se křížem přeloží, spletou ve dva vrkočky (cůpky) a pak se tyto rovnoběžně opletou bílými, úzkými partičkami, které se do kotoučku svážou. Zadní vlasy stříhávají se často, když však nastává nový měsíc, nedovolí si je stříhati, neboť je to prý nezdravé.

Stolovník.

13. Detvanka nevyпустí ze svých rukou kouska plátna, aby ho neozdobila, nevyšila. Vyšívání s tak zv. „křivou“ jehlou je starší; „pravou“ počali vyšívati jen nedávno. Výšivky pravou jehlou pracované vyobrazují geometrické obrazce, mezi kterými za novějších dob zvláště t. zv. stuha meandrová dominuje; křivou jehlou však dělané podobají se květnaté louce, na které v pestrých, ale vkusně měněných barvách rozeznáváme napodobení tulipánů, růží, překrojených hrušek, kruhů, srdcí, větviček, hlemýžďů, řetízků a mnohých jiných forem. Každý druh vyšívání, každý vzorek má svůj vlastní název. Tak na př. vyšívají „na mreže“, „na mrežky“, „na ploštičky“, „na tulipány“, „na venec“, „na hrušky“, „na hustý kvet“, „na t'u-

reckie dierky“, „na rezančky“, „na ohrabiella“, „na listy“, „na pávovo piero“, „na kolesá“ a na jiné, nevypočítateľné formy.

Výšivky detvanske byly již několikrát vystaveny a budily podiv na rozličných výstavkách, jmenovitě též na národopisné v Praze.

Pro obchod s tímto skutečně uměleckým lidovým výrobkem posud věru bylo málo vykonáno.

14. Lidové obyčeje zachovávají si tu od nejstarších časů. Ovšem, mezinárodní vzdělanost vede tuhý boj s kmenovými zvláštnostmi, stírajíc je nemilosrdně. Vliv tento zasáhl už i na Detvu, mezi její jinak konservativní lid! Ne každý lidový zvyk vzdoruje stejnou silou těmto kulturním proudům. Po staroslovanském a na celém Slovensku rozšířeném pálení Vajana na př. nenašel jsem již na Detvě stopy; chození s Moranou jinde dobře zachovalé, tu již jen v nesmyslných zbytecích zůstalo.

Však předvedme již zvláštnější obyčeje tyto, jak se průběhem roku a též lidského života vyskytují.

Začínáme ihned s Dohvězdným dnem. V tento den musí přichystati hospodyně všechno pečení a vaření k nastávajícímu svátku, neboť pak se již ani nevaří, ani dobytek nekrmí, ba ani oheň neklade. Za soumraku vyjde z každé domácnosti některý mladší k potoku, kde čeká, až zazvoní klekáni. Na prvý hlas zvonu naběře si každý z potoka do džbánu vody a utíká s ní do světnice. Činí to prý proto, aby mládež byla veselá po celý rok. Vstupující s vodou do světnice toho i přeje. Všichni domácí se na to přinesenou vodou umyjí a pak si zasednou k vánočnímu stolu. Vpředu sedí hospodář, čeleď okolo něho, pouze hospodyně nemá místa, ta musí ostatní obsluhovat. Za stolem stojí v koutě v hmoždýři ovocem a medovníky okrášlený stromeček. Stůl jest obvázan řetězem, kterého se každý dotýká nohou. Od stolu nemá se odcházeti, pokud se hody neskončily. Hospodyňka podá každému oplatku medem pomazanou a k tomu stroužek česneku. Pak udělá každému kříž na čele, aby prý zlé nemělo k němu přístupu. Potom jedí na tvrdo uvažený hrách, ze kterého tvrdší zrnka hážou do povaly. Následuje rozdávání ořechů, nalívání kořalky, medem a skořicí „napravené“, při čemž zajídají chlebíka. Konečně se jedí hrušky a sušené houby. Pak se pomodlí a odcházejí od stolu. Po zemi rozestelou otep slámy, aby prý Pán Bůh hojné úrody požehnal. Na slámu si pak poléhají.

Na Štěpána chodívá mužská mládež po „šibačce“ a po „vyušování“. Také v tento den chodívá šest „chlapců“ s „Kubou“ (vlastně s Betlémem), jiní zase s hvězdou, kterou točí na palici a zpívají vánoční písně.

Na Mláďátka hospodář uváže z vánoční slámy udělaná povřísla na ovocné stromy, aby i tyto byly účastny vánoční radosti, a aby byly plodné; zbytek té slámy dají pod dobytek a drůbež.

Na Nový rok chlapci chodívají „vinšovat ocele“: Kdo první do domu vstoupí, ten přináší štěstí, jestli to muž; ženská znamená neštěstí na celý rok, proto takovéto návštěvníky vyhánějí, ony obdarují.

Tříkrálovou křídou dělají okolo sebe kruhy, aby jim neuškodila moc zlého.

Na Blažejje chodí lazničtí učitelé se svými žáky po domech svého obvodu „blažejovat“. Ponejvíce chodí s hudebníky, aneb alespoň s „gajdošem“ (dudákem). Poděkují za dárky, potočí dívky a ubírají se dále. To byl dříve jediný plat učitelů-rolníků po kopanicích.

Na Dorotku, na Lucii a na Barborku, jakož od Nového roku do Tří králů nepředou. Před tím nepředli ženy ani ve čtvrtek večer a v sobotu odpoledne — neboť kdyby v tyto dny předli, vyhnuli by v tom domě všichni berani.

V masopustě mívá mládež taneční zábavy, t. zv. bursy, které trvaly někdy i 2½ dne. K udržení pořádku mládenci vyvolí si ze sebe „rychtára“, „pisára“ a „krčmára“. Účastníci každého, kdo přijde dovnitř, chytí ve dveřích, zavedou ho ke stolu, tam nabídnou „pálenku“, chleba a slaniny a předloží mu talíř, na který musí položit svůj příspěvek na útraty. Kdo jest v lepší náladě, zaplatí hudebníkům a „zakrepčí si pod hajdúchy“ a obtancuje jizbu se zpěvem.

Na Velký pátek štěpují a přesazují ovocné stromy, což je prý v ten den velmi prospěšné. Ranění a nemocní se v tento den umývají v potoční vodě. Kdo prý z obyvatelů nejdříve v tento den napojí dobytek, ten uškodí ostatním. V noci koupají dobytek, „aby bolo na celom roku veselno i aby nemalo hrče“. Tenkrát umývají ženy domácí náčiní, mléčné nádoby, aby jim neuškodilo žádné „bobonstvo“, když Kristus v hrobě spočívá. Též dobré je prý proti hostci vystříhnuté vlasy nemocného přibítí hřebíkem na starobylý dub, který stojí v „starém cintoríne“ (hřbitově).

Na Bílou sobotu, když rozvážou zvony, hospodyně běží k potoku, nabere odtud vody, kterou se všech stran pokropí obydlí. Popela „Jidášova“ užívají od hrdelních neduhů.

Na Velikonoční pondělí chodí „po kúpačke“ mužští, v úterý ženské.

Prvního května děti chodí se zelenými ratoolestmi po domech „s Marmurienov za vajci“. Dvě — tři menší děvčátka odříkávají zpěvavým hlasem verše, druhá sbírá dary do košíčka.

Na Jana Křtitele před východem slunce nasbírané byliny mají všeléčivou moc. Podobně i na Zelnou Pannu Marii; ale tyto si dávají v kostele požehnati.

Na Bartoloměje hadi se ukrývají do země, kdežto na Jiřího vylézají. Kdyby některý had po Bartoloměji člověka uštípl, toho hada již země nepřijme, ten zhyne. Hlavní měřítko počítání času u Detvanů jest od Mitra (Dimitrie) do Mitra. Tu totiž zaměňovalo se za starodávna u hospodářů veškeré služebnictvo, účtuje se s ovceci a sýrem, bača zase s valachy a honebníky.

Na Mitra (sv. Dimitrije) bačové a valaši mitrují, t. j. skládají účty. V ten den zabijí ovci, hospodář vyplatí baču a valachy, uctí je a hostí. Praví se, že před kommasací bačové a valaši nosili na ořeru sýr a pod. okolo oltáře. Však i dnes bývá ovčácká ofěra na Mitra vlezajímavým, typickým divadlem pro cizince, který by již právě proto nelitoval, že do detvanského kostela zavítal. „Na Vších Svat“ (Všech Svatých) zaměňuje domácí služebnictvo místa. Odcházející dostanou koledu, t. j. pletený koláč aneb chléb.

Na dušičky kolik má kdo v rodině zemřelých, tolik svíček zapálí nad hrobem, a na druhý den v kostele po zádušnici; neboť těm, kteří jsou v temnostech, jen tehdy zasvítí světlo boží, když jim zasvítí přátelé na světě — tak si to alespoň vysvětluje náš detvanský lid.

Na Mikuláše chodí tři mládenci převlečení za anděla, kněze a čerta. Zvonkem dávají znamení, že se blíží k domu. Vešed do světnice, anděl volá na děti: „modli sa, budeš mój!“ Dábel všelijak pokouší domácí, kněz však kropí vodou. Lidé je neradi přijímají, nedají jim nic, ba často neobejdou se bez toho, aby je nenamočili.

Na Lucii jí se česnek, aby byli ochráněni ode všeho zlého. I dobytku dávají česnek s kouskem chleba.

Vzpomněli jsme již, že na Lucii a na jiné zvláště zasvěcené dny ženy nepředou. Měly by to za hříšnou nevšímavost k starootcovským zvykům. Vypravují si, že jednou jistá žena na Lucii předla, však tu Lucie hodila dolů komínem hromadu vřeten, které si potom ubohá žena musila všechny do Vánoc upřísti.

Na Tomáše si dívky rozpouštějí a lejou olovo, aby si věstily budoucnost.

Veďie těchto obyčejů výročních zachovaly se české zvyky při tak zvaných „starosťach“, t. j. v domácím životě lidském.

Tu hned, když se dítě narodí, zakryjí mu hlavičku šátkou. Pak je vykoupou, baba je pokropí svčenuou vodou a dá mu ihned nějaké jméno. Potom je podají matce, aby je políbila. Dříve než je zanesou do kostela, uváží do šátečku 2—3 kousky česneku a peníz. Jestliže matce již některé dítě zemřelo, podají novorozeňátko kmoťrům oknem, aby bylo zdravé. Když přijdou od křtu, kmoťra pronese: „vzali sme vám pohana, doniesli sme vám kresťana.“ Následuje hostina, ke které pozvala již přátele porodná babička. Každá pozvaná přinese matce nějakou drobnost. V čele stolu sedí kmoťri, kolem nich po jedné straně muži, po druhé ženy. Po hostině, při níž kromě „hriateho“ se předkládá koláčová polévka, „rezanca“, kaše a j., babka rozdává každé pozvané výslužku pro domácí. Šestinedělka, pokud nemá ještě úvod, nevychází z domu, neboť by jí zlá žena (striga) zaměnila dítě. Neuvedenou ženu prý často známý hlas vyvolává ven a kdyby poslechla, roztrhalo aneb umořilo by ji to. Matka, která bez úvodu zemřela, chodí i po smrti kojit a ošetřovat své dítě. Jistá matka prý vyšla před úvodem z domu, za tu dobu přišla jakási zlá žena a vzala matce dítě, zanechavši jí tam nedobré dítě cizí. Takové dítě nazývají „priemenča“, a když dítě pláče, praví, „vari, si priemenča, ani neverím.“ Neuvedená žena ani nešíje, ani nepřede, aby dítě „nešilo-nebrúsil“, t. j. nebylo toulavé.

Žena jdoucí na úvod musí třikráte překročiti na zemi rozsypané žhavé uhlí. Nežli se vrátí z kostela, uschovají plachtu „kútnicu“, aby ji již nespátřila, neboť by prý měla hned zase dítě.

Malým dětem do roka nedávají šatečky červenou barvou vyšívané pro oheň a proto, aby dostanouc zradcu (epilepsii), mohlo se mu pomoci.

Svatební obyčej se počínají námluvami. Věc tu zprostředkuje některá osoba z rodiny mládencovy. Jestliže se žádaná dívka ulekne, jest to znamení, že budou svoji, a tehdy s úsměvem prohodí: „známe, ako sa máme!“ Pak se již směle může dostaviti i ženich s družbou, který nabídnuv dle obyčeje za dívku nějaký obnos, domlouvá se žertovně s otcem dívky; když se domluví, mládenec dá donésti něco na pití a pohostí domácí. Dohodnou-li se úplně, mládenec dostane od dívky pěkný šátek krajkovany a prsten.

Od ohlášek do svatby jsou „ve víře“. K posledním ohláškám dostaví se nevěsta do kostela již v partě a v bohatě vyšívané šatě. Tehdy za peníze, které jí mládenec za tím účelem

daruje, nakoupí pro snoubencovy domácí na košile, brusliaky, šatky a oplecka. Tyto musí do sňatku ušít, aby je po svém příchodě do nového domova mohla rozdati. Dříve nežli nevěsta odejde k oltáři, hodí, přeje-li si nemíti dětí, do študně starý uzamčený zámek.

Která však chce žít v plodném manželství, bere s sebou k oltáři mák, jež pak zaseje; kolik bude na jednom kořeni makoviček, tolik aby měla v manželství dětí.

Když jest již čas jíti k oltáři, oznámí se nevěstě, aby již šla. Oblečena jest do červeného roucha, do pěkné vyšívané šaty, kytly na stroji vyšívané a hedbávem háčkované. Na hlavě nosí partu. Podoba této party časem se velmi změnila. Nyní stojí nad čelem a sahá asi po uši. Jest to karton červenou látkou obtažený, na kterém v podobě rovnoběžných čar a vlnovek přišity jsou řady skleněných perliček a zlatých neb stříbrných vláken. Na zadní straně jest pentlemi stažen, které (3—6 různobarevných stuh) visí až pod kolena. Nad partou nosívají ještě umělý myrtový věneček. Přes rameno mají přehozený šátek, buď harasový nebo bílý, vyšívaný aneb „olejovaný“ červený.

Do kostela družina každé strany jde zvlášť. Při sňatku se nevěsta pokouší šlápnouti ženichovi na nohu, aby ve stavu manželském ona byla pánem. Po sňatku ženské posedají na vozy, před vozy hudci hudou, ale mužská družina tancuje a zpívá. Když průvod potká nějakého přítele, zastaví, ženy s vozů podají mu kus koláče a lahvičku kořalky zapítí. Celá družina vesele zpívá a výská. Diváků všude plno. Někdy hudebníci se staršími přijdou ženichovi naproti a když se potkají, přivítá je ten, který jest hospodářem a krčmářem. Pak se každý vrátí na svou stranu. Starší jde napřed do příbytku a tam se pokloní přiměřenou řečí. Když přijdou od oltáře, všichni dávají velký pozor na to, aby se nikdo nedotekl ženichova péra za kloboukem; proto si je tento rychle uschová. Jestliže totiž ženich měl dříve jinou milou, tato buď sama, aneb-li sama nemůže, pomocí jiných snaží se utrhnouti něco z ženichova péra, co pak ona zuby hryze — aby se novomanželé též tak hryzli.

Zatím vozy jsou již nachystány; vše je hotovo. Družina a mladší jdou pěšky, ženy (jdoucí pro roucho a pro mladou ženu) ve voze. Ženich se starším v druhé bryčce jedou s hudbou k domu mladé ženy. Vcházející přivítá otec a rozkáže, i družině usednouti. Následují dlouhé přípitky a přímlyvy otcovy.

Zatím družbové přinesou koláčovou polévku na stůl. Tu povstanou a pomodlí se. Pak si nabere ženich s nevěstou a

po nich ostatní. Následují „rezance“, rýže, „žlutá kaša“, „sekanie v pečenkové polévce“, kapusta, maso a koláč (boslav zv.).

Při jídle se zpívá, hudba hraje.

Po jídle starší „poděkuje za úctu, kterou před ně předložili“. Pak jde do komory vyžádat nevěstino roucho, které rodiče slavnostně odevzdají; družina pak výskajíc naloží na vůz truhlu a peřiny (výbava). Pak vyprosí delší řeči i nevěstu a vysednuv na vozy, za zpěvu a veselých výkřiků průvod ubírá se do domu ženichova. Ten vchází nejdříve do domu, kde otec hostí novou nevěstu medem. Pak ženich uchopí nevěstu za ruku, švakrová jí podává pecen chleba, se kterým obchází třikráte stůl — „aby se dobře hodila“. Potom jí manžel ukáže celé hospodářství.

Následuje zase hostina, mezitím však provdané ženy v komoře při zavřených dveřích ustříhují nevěště vlasy a dají jí slavnostně káпку na hlavu; na káпку jí ženich daruje jistý obnos, který jí zavinou do „kotůčky“.

Zatím pošlou nějakou starou ženu k ženichovi, aby se k ní přiznal jako ke své manželce. Až po třetí přijde již nevěsta sama, která, když se k ní za žertování přizná, posadí se s velikou radostí k novomanželu za stůl. Následuje hodování, při kterém si každý zapěje svou oblíbenou píseň. Na konci hostiny přinesou ještě „poklonu“ (koláč), kterou si každý vezme domů. Nevěsta zatím rozdává přinesené dary, což starší vážnými i žertovnými poznámkami doprovází. Košili pro novomanžela uschová do truhly, ale dříve na ní udělala 5—6 uzlů, aby muž ženy nebil.

Když panna jde k oltáři, jest oděna „zástelnou plachtou“. Když má porodit dítě, táž plachta visí před ložem se stropu dolů. Na dvou koncích této plachty zavázány jsou stroužky česneku. Kdyby se žena nezakryla tou plachtou, přišla by k ní „můra“. Tou plachtou zavinou první dítě, když s ním matka jde k úvodu; v této plachtě je také pochovávají. Jest obzvláště krásně vyšívána.

Když neprovdaná porodí, zavážou ji do staré káčky — aby byla starostlivá.

Když mladá žena poprvé peče chléb, položí jí do chleba nepozorovaně peníz, aby v domě byl vždy dostatek chleba a peněz.

Když v domě někdo zemře, dokud není mrtvola pochována, muži chodí s obnaženou hlavou a to i za tuhé zimy při 5—6 hodinové chůzi. V ten čas domácí také nepracují, ani dobytek nezapřahují. Úmrtí oznamují zvláštními posly přátelům i na 5—6 mil vzdáleným.

Mrtvolu z kopic přivezou pravidelně na čtverce (čtyřspřežení), někdy zapřažení jsou volí i koně. Při rakvi, třebaž jest to neslušné, často i na rakvi, sedí starší, neduživé ženské, vezoucí se na pohřeb. Rakev jest nebarvená, bílá, a udělají ji za pomoci sousedů domácí. Zároveň vezou i náhrobní kříž. Nyní je zhotovují z jalového dříví bez jakékoliv ozdoby. Dříve, dokud bylo dosti doubrav, bývala z dubového dřeva. Kříž jest asi 2¹/₂ m vysoký a massivní. Uprostřed jest přibit krejcar. Jméno napíšíou namnoze jen tužkou.

Do rakve zemřelého položí jednu polovici krejcaru sekýrou rozdvojeného. Druhou polovici zahodí do stavení. Vyznačují tím asi to, že zemřelý nese jednu polovici své bytosti na onen svět, druhou zanechává pozůstalým.

Po pohřbu sejdou se doma, aneb u některého přítele v městečku, ano i v krčmě. Nemírné požívání kořalky zbavilo tento starobylý obyčej etnografické zajímavosti jeho.

Z rozličných výjevů lidového života můžeme na tomto místě vzpomenouti ještě co rok se opakujícího odvodu k vojsku. Detvan zřídka kdy jde rád za vojáka a loučení trvá po celý týden, spojeno jsou s rozličnými ceremoniemi. Návrat z „vojny“ bývá taktéž spojen s dlouhotrvající hostinou. Na to jest Detvan hrdý, že byl vojákem; u něho žádná listina nemá větší ceny jako vojenský „obšit“. Tento má obyčejně uvnitř na víku ženiný truhly přibitý, a kdo jej chce viděti, rád jej každému ukáže.

15. *O pověrách a čarách* lidu detvanského mohla by se celá kniha napsati; náš Detvan jim dosti málo důvěřuje. Zachovává je více pro jistou úctu k dědům a ze snahy zachovati starobylost. K člověku padoucníci trpícímu zavolají člověka zdravého, který nemocného ještě neviděl. Tento roztrhá šaty, které nemocný má oblečeny a zakope je ve světnici do země — aby — jako nemocný už neuzří těchto šatů — u něho se ani tato choroba již neobjevila.

Od lišejů pomáhá, ukradnouti sousedce, když peče chléb, kousek chleba a potřítí jím lišej.

Od ran z nečistoty krve pocházejících užívá se odvaru „devätorakého dřeva“. Dříví toto se skládá z trojí větvičky trnové, trojí šípové a trojí hlohové. To se má vařiti ve vodě ze tří brodů. (Brod jest místo v řece, kde se s vozem přejíždí, není-li tam mostu). Spolu s tím vaří se ještě „tri trosky“, „z deviatich medzí zelina“ a „z troch hrobov zelina“, nad to všechno z líšky hlava.

Ve kterém domě hnízdí vlaštovky, do toho blesky nikdy neuhodí. Podobně ani do toho, kde na střeše roste bylina „hromotresk“ zvaná (*Sempervivum tectorum* L.).

Chtějí-li se dovědět, kdo ukradl jistou věc, zapíchnou do síta (řečice) nůžky a postaví domnělé zloděje okolo čarodějky, která drží ucho nůžek na prstě levé ruky. Pak sítem zatřesou a u koho nůžky se zarazí otevřené, koncem ostrým ukazující, ten je jistojistě zlodějem.

Toto čarování se sítem uvádí v pamět ony bubny rozličného tvaru, s nimiž provádějí své čary severní národy: Tataři, Ostjáci, Samojedi, Lapponci a j. vyznavači šamanismu. Jinak čary se sítem nalézáme v celé střední Evropě, jmenovitě mezi Slovany.

Když někdo od Detvanky vody prosí, nerada ji dá, raději přinese sladkého neb kyselého mléka, aneb kyselé žinčice. Nechá-li host v hrnečku neb ve džbáně trochu mléka, nikdy již mu nenabídne mléka, neboť pevně věří, že jsou to čary, a že jí budou následkem toho krávy špatně dojiti.

Není ani zvířátka, o kterém by náš Detvan nevěděl něco pověřčivého povídati, aneb se kterým by neuměl provádět „čary“.

Psy a kočky miluje, neboť praví, že Pán Bůh stvořil pšenici a žito pouze pro psy; ale že tito nejsou schopni je obdělávati, dal je Bůh do opatrování člověku a za to mu dopřává úrody na poli.

Krávy, voly, ovce jsou dobrá zvířátka, koně a kozy mají za nedobrá. Kůň má kopyta jako čert a koza rohy. Když kráva přestane dojiti, hospodyně musí sousedovi ukrásti kousek sena a dáti je krávě sežrati. O včele a vose mají pořekadlo:

Včela — z božieho čela;
vosa — z čertovho nosa.

Jsou včelaři, kteří dovedou „učarovati“, aby jim zloděj neukradl včely. Zloděj musí s takým ukradeným oulem tak dlouho státi u včelína, až jej sám hospodář vysvobodí. Včely vůbec Detva má ve velké uctivosti a ublížití jim pokládá za velký hřích.

Když se hadi slezou do jednoho kotouče okolo nějakého kamínku, říká se o tom, že „dujú kameň“. Tenkrát není radno se přiblížit, neboť se všichni hadi na něho vrhnou. Když se pryč tohoto kamene někdo zmocní, má jej ve veliké uctivosti. S ním jde k soudu, — pro štěstí s ním hladí dobytek, léčí sebe. Jsou hadi, kteří ssají krávy, a taková kráva není potom už

k užitku. Každý dům má „domáciho hada“ svého, který jest bílý jako mléko. Ve kterém domě není tohoto hada, v tom domě jest neštěstí. Jednou tento had jídával s dětmi mléko s talíře, a když jej hospodář zabil, děti mu do týdne zemřely.

Když někdo do Jiřího chytí ještěrku a ji zabije, prsty, kterými ji zabil, zacelí jakoukoliv ránu stisknuv ji.

Když někdo jde k soudu a obává se nepříznivého výsledku, ať ukradne sousedovi věchet slámy a vezme jej s sebou k soudu — potom vyhrá jistě. Za týmž účelem dávají metlu do dveří soudní dvorany, na dobu líčení berou s sebou i dítě, narozené „v čepečku“.

Když někde uhodí do země, za 7 let vyroste na tom místě „strela“. Jest to cosi podobného oceli a nosí to s sebou „k šťastiu“, k soudu a na jarmark. Chce-li se kdo pomstítí svému druhu, podloží mu do postele nepozorovaně z hadýrek ukroucenou bábku.

Kdo chce „strigy“ (čarodějnice) viděti, ať jde před východem slunce k potoku a tříkrálovou křídou tam, kde sedí, ať udělá kříž; může býti jist, že při východu slunce uzří „strigy“, jak se ve vodě koupají.

16. Starší lidé znají též mnoho pověstí vypravovati mládeži. Nuže připomeneme zde některé.

Na počátku světa byly klasy obilné velice velké. Ale Eva poplameníkem očistila své dítě, pročež se Pán Bůh rozhněval a obilné klasy zkrátil. Chtěl sice lidem docela i odňati úrodu, ale na prosbu Panny Marie požehnal klásky, jaké se nyní rodí. Kolik jich vejde do hrsti, tolik má býti pro kočky a psy. Lidé mají od té doby úrodu jen za opatrování těchto zvířat.

Dřevěná vidina. Byl jednou jeden zahradník, který měl dceru. Přišel k němu královský princ a zamiloval si její krásu. Sestry jí to záviděly a proto jí daly vypít 12 hadů. Dívka mnoho trpěla, ale sestry ji dotud pronásledovaly, až odešla do širého světa. Na cestu jí otec udělal šaty z dříví. Pak šla světem hledat služby. Přišla i do královského dvora, a tam jí uložili, aby bílila plátno. Dřevěné šaty jí byly k té práci na překážku, poněvadž se jí bylo při ní mnoho shýbati. Musela je vždy, když bílila, shoditi. Jednou, když tak bílila, zastihl ji princ. Velice se mu líbila. Když slunce tuze páliło, lehla si jednou do trávy k plátnu. Dvanáctero hadů jí vlezlo do otevřených úst a vyhříváli se také. Přišel tam princ a když uzřel hady, zabil je. Když dívka procitla, ihned viděla, že jest uzdravena. Princ jí však měl od té doby ještě radši.

Jedenkráté prosil matky, aby mu dala od „dřevěné dívky“ koláčů napéci. Dívka si vyprosila k tomu zvláštní světnici, kde by bylo vše k pečení připraveno a aby nikdo nevcházal dovnitř. I stalo se jí po vůli. Princ však udělal do stropu díru a odtud viděl, jak svléká dřevěné šaty a tak sází koláče do peci. Princ vypáčil dvěře, uchytil šaty a fuk s nimi do peci. Děvče pak přivedl k matce a pojal ji za ženu. Žili pak šťastně až do smrti.

Král Matyáš dal si prý na Vigl'aši vystavěti zámek, aby odtud mohl na krásné nevěsty detvanské číhati, když chodily na slatinské a zvolenské trhy. Z Detvanek se mu jedna obzvláště zalíbila, a tu pak velmi často navštěvoval. Rodinu této své milenky povýšil později do zemanského stavu, uděliv jí erb i jméno holky (Holec) a majetky na území nynější Detvy. Holcovi byli skutečně zemany v Očové.

Detvan nikoho tak rád nevzpomíná jako Janošíka. Ten se rád zdržoval na útulných stráních Pol'aný a své soudruhy nejraději z Detvy si volil. Poklady své má prý ukryté v jeskyni pod vrchem Katruškou nazvaným, podle Janošíkovy milé. Kdo se chce k nim dostat, ať přivede 12 bratrů od jednoho otce a jedné matky a může si pak nabratí zlata a stříbra, kolik jen unese. Náš Detvan měl na dvoře kohouta a slepici. Prohlédl vajíčka a ve kterých byl zárodek na kohoutka, ty podložil pod slepici. Vzal pak dvanácte vylíhlých bratrů-kohoutků a v noci na Jana Křítele šel do jeskyně pod horou. Dal tam duchu 12 bratrů a potom si již nabral peněz, kolik unesl.

Na Velký pátek jsou na detvanské Pol'aně otevřeny všechny vrchy, ve kterých si Janošík ukryl své poklady. Černý pes a had jich střežou. V tento den Katruška, Janošíková milá, dcera řezníka z L'ubietové, kterou Janošík pro její nevěrnost do propasti shodil, nařiká a ujišťuje, že ho již nyní miluje. Její hrob na dětv. Pal'aně jmenuje se i podnes Katruškou a jest na něm prý vyryto její jméno. Vysekal to Janošík svou valaškou.

17. *Stavby* lidu detvanského neukazují nic zvláštního proti stavbám lidu okolního. Velká většina hospodářských stavení jest buď docela oddělena od obydlí aneb s ním „na pazuchu“ sestavena. Mezi obydlím a hospodářským stavením jest nezbytna jakási mezera sloužící za průchod nebo za sklad hospodářských nástrojů. Detvan nenazývá svůj příbytek domem, ani nerad jmenuje jednotlivé částky svého obydlí jich jménem. Jmenuje to vše stavením. Detvanské lidové stavby nemají jednotného rázu. Neboť jinak potřeba velí stavěti tomu, kdo bydlí v městečku, jinak tomu, kdo bydlí v dolině na lazích a jinak tomu,

kdo bydlí v horách. Podle toho mohl by se stanoviti troji druh staveb: městečkový, laznický a podpol'anský. Podle různých poměrů polohy jsou také různé druhy staveb.

V městečku na prvý pohled jest patrna velká rozdrobenost stavení a spojení místem. Jsou zde domy, ve kterých již nyní 5—6 bratrů, švagrů neb strýců spolu přebývá v komorách, upravených na jizby. Domy ty bývají z kamene. Mají zahrádku, ohrazený dvůr a sýpku, chlév a dřevník.

Při stavbách laznických nepozorovati již toho úzkostlivého využívání pozemku, nýbrž jistou snahu pohodlně si zařídit obydlí, však i podle možnosti úplně si uzavřítí dvůr. Nutí je k tomu nezřízenost veřejné bezpečnosti. Ještě víc ten zřetel se uplatňuje u staveb podpolanských. Tu si hospodář ohrazuje dvůr jako hrad.

Prohlédněme si nyní vnitřní zařízení světnice. Podle stěn jest dřevěná lavice. U dveří na levo spatříme pec (sporák) i ohnisko se dvěma komíny. Jedním táhne se trouba ze sporáku, druhý chytá kouř z otevřeného ohniska a z pece na pečení chleba. Tyto dva komíny bývají pravidelně jedním úhlem sestaveny a v úhle takto utvořeném, v malém výklenku hořely a v starších domácnostech posud hoří louče osvětlující světnici. Kouř tohoto „osvětlení“ odvádějí též zmíněné už komíny. Nyní hořívá tam olejová lampička (beze skla), někde i kahanec. Na straně peci stojí nebarevná postel; nejčastěji bývá zhotovena jen z nehlazených prken. Hospodář má lože pod střechou nedaleko stájí a pod ní jest lůžko — psa. Šatstvo pro denní potřebu a obuv (čizmy) visí popod stropem. Stůl bývá umístěn v pravém koutě světnice a má podobu čtvercovou, massivní, často s ornamenty. Po stěnách visí plno obrázků svätých. Jest jich ještě mnoho starých zachováno, malovaných na zcreadlovém sklu. Vstáváje neb lehaje a před odchodem, neopomine nikdo alespoň pokloniti se před obrázkem. I přísahy a zaklínání, kterými něco slibují, aneb z něčeho se očišťují, konají se před obrázkem. Za stolem v koutě stojí menší truhlice, někdy též zdobná „almárka“, rodinný to archiv a pokladna. Okna bývají malá. U postele jest vkusně vyřezávaná kolébka. Na štítě domu většinou jest monogram Spasitele (I. H. S.), aneb rak a jméno stavitele.

Detvan, jsa hnán jistým vnitřním pudem, okrašluje vše, čeho užívá: své šatstvo, domácí i hospodářské nástroje, svůj dům. Chlapci vyřezávají si a ozdobují své píšťaly, mládenci fujary a valašky, vykládají prsteny „limbačkami“, pletou řetízky kolem klobouků. Starci ozdobují náhrobní kříže a hospodářské náčiní: kosy, hrabě, brány; o výšivkách jsme již promluvili.

Výzdoba se strany mužů jeví se zvláště na náhrobních křížích přeslicích, valaškách, ale svérázněji a vyvinutěji na džbánech.

Náměty k náhrobním křížům berou většinou z přírody: listy stromů a bylin, květy, růže. Podávají je jen zřídka docela věrně podle přírody, většinou je pozmění podle svého, dají jim zvláštní ráz a sloh. Srdce, něžný tento význak lidového básnictví, vyskytuje se velmi často.

Džbán detvanský jest ze všech druhů podobných nádob jiných národů nejzajímavější. Ucho, rukověť džbánu, jest skoro výlučně architektonické, kdežto jiné džbány („črpačky“) jsou převážně figurální. Výzdoba kolovrátků, třebaš přebohatá, projevuje značné vlivy cizí. Na kolovrátku obrysy ornamentu vyřežou nehluboko do dřeva a pak jednotlivé pruhy zabarví lučavkou.

18. *Zpěv.* Neznáme zpěvnějšího lidu, jako jsou Detvané. Ať jde na pole, nebo pro vodu, ať stojí či sedí, vždy si popěvuje. Písňový poklad lidu detvanského jest nevyčerpatelný. Zde toho nervu nepřiježí doby ještě neumrtvila, jest ještě i nyní plodný a často i umělecky plodný. I balad a romancí je hojně.

Co se týká nápěvů detvanských písní, mohly by se rozdělit na trojí druh. K prvnímu náležejí nápěvy složené v staro-církevních, gregoriánských stupnicích. Takové jsou na př.: „Fujerka trumbitá“ a „Elena, Elena“. Sem náležejí všechny t. zv. valašské, fujarové „táhavé“ písně. Do druhé skupiny klademe nápěvy novější, složené již v nynějších stupnicích, jakož i ty, které časem ztratily svůj gregoriánský ráz. Takové jsou na př.: „Ten vigl'ašský zámok“. Detva, nedaleká slovensko-maďarských hranic dovedla se uchovati vlivu hudby cikánské, byť nápěvů v novějším čase převzala hojně. Tyto od Maďarů přijaté nápěvy dlužno zařaditi do třetího druhu a poznati je snadno již podle skoku řeči. Takové jsou na př.: „Ej, čo mám robiť, čo mám robiť“.

Hudbu na houslích provozují v Detvě nejen tamější cikáni, nýbrž i jednotliví hospodáři. Zvláště v lasech Piešť zvaných požívají dobré pověsti i v dalekém okolí, tak že je rádi volají na svatby a jiné zábavy lidové až za Štávnici. Hudba tato se v mnohém liší od hudby okolního lidu. Zvláště nám v ní napadlo neobyčejně rychlé tempo a přihlučná kontra, takže jest nesnadno vystihnouti vlastní nápěv.

Dudy již vycházejí z potřeby. Melodie na tomto nástroji jsou zvláště táhlé, monotonním, ale rychlým sekundem provázené. Naproti tomu v květu jest fujara. Jest to v průměru asi 1 dm široká a asi 5 palců nad muže sáhající bezová, aneb

lipová píšťala, opatřená 3 otvory dole. Vrchní konec jest uzavřen, k němu pak rovnoběžně přivázána řemínkem tenčí, asi 30 cm dlouhá píšťalka. Pískati na tomto nástroji jest velmi obtížné, obzvláště pro cizího. Fujara jest pastýřovi ovec téměř nezbytná. Fujarou si krátí čas, odhání trudné myšlenky, naplňuje rozkoší nejen sebe, nýbrž i celé okolí. O ni se opírá pastýř, jí přeskakuje potůčky horské i půltřetího metru široké.

Muž s kůčkami.

jí se také — brání, když třeba. I ty ovečky jsou krotší, i pes ostražitější, když její zvuky uslyší. Když večerem v neděli jdou 2 neb 3 dolů Detvou, a soudruh doprovází pěkným barytonem rozmarné trilly fujary — člověk by snil o věčných symfoniích nadhvězdných sborů, o budoucí mohutnosti, slávě..., kdyby ho neovanul od Pol'any drsný severák krušných osudů našeho lidu.

Písně fujarové pokládáme za typické pro detvanský lid. Písně tyto znotovati nepodařilo se dosud nikomu, vždyť se

ty modulace tak rychle, nepozorovaně do sebe vlévají, že je zachytiti nemožno.

Přiměřeně k hudbě i tanec se děje mimořádně rychlým tempem. V Detvě jsou oblíbeny obzvláště tyto lidové tance: káčerový, šátkový, zajičkový, hajduchy, verbutek a j.

19. *Vzrůstem* Detvan vyniká nad průměr. Zvláště mezi staršími muži viděti mnoho štíhlých, vysokých postav. Mladší pokolení zakrňuje. Pravidelně jsou silní, pevní, bystří. Lícní kosti vyčnívají, lebka jest okrouhlá, čelo vysoké a široké. Pohled jmenovitě u Pol'anů jest ostrý, sokolí, oči šedé.

Starší pokolení nosí čtyři zapletené „káčky“ (vrkoče), ze kterých dva visí po lících, dva na zadu. Nemíti „káčky“ bylo do nedávna potupou. Kdo nosí „káčky“, nemá vousů; jsou ovšem i výjimky. Černé, havraní vlasy, obočí a vousy kaštanové jsou v převaze (80%). Starší nosí uprostřed hlavy poutec, nynější mládež nosí vlasy nad oči sčesané a vousy; káčku u ní už neviděti.

Detvan je tvrdé povahy; i z nejtěžšího poranění uzdraví se za několik dní. V zimě, v létě chodí s obnaženým břichem. Brodí se v zimě po kolena ve sněhu.

Ženy jsou také silného vzrůstu, ale následkem plané stravy a těžké práce téměř každá trpí střevními neduhy.

Detvan má do sebe cosi zvláštního, že ho poznati mezi tisíci Slováky, ale netvoří zvláštního, výlučného typu, aby jej bylo třeba vyhlašovati za lid původu cizího, hercegovského, jako činí budapešťští učenci.

Má také hojně z poesie slovenského lidu. Na každou událost umí dělati pěkné poznámky a složiti písně, o kterých před tím nebylo slechu.

Detvan jest plný naděje a zoufání nezná. Při všech pohromách praví: „Vřba je len vřba, a keď ju aj zotnú, ona predsa vyháňa a rostie. I ja sa ešte vzdám.“

Lid tento houževnatě se drží své půdy rodné. Ač doma dosti bídy zkusí, na vystěhování zřídka kdy pomyslí; a když ho i bída přinutí, vystěhuje se na blízko, však zůstává ve vlasti. Horečka vystěhování do Ameriky zde stěží se ujme. Detvan není z toho dřeva. On si více váží chatrné živnosti své, svého kostelíka, „nad ktorý na širom svete nieto“ —, své rodinky, své Pol'any, nade všechny sliby a dollary daleké ciziny.

Detvan umí na to býti hrdým, že je Detvanem, ale i na to, že kromě od Pána Boha od nikoho nic nežádá, na nikom nezávisí. Vypravuje se o jistém lepším hospodáři, že se dostal mezi písaře, před jistým hostincem stojící. Tu jeden z nich

pronesl v cizí řeči: „Co zde chce tento smradlavý sedlák?“ Tomu rozuměl Detvan a s pohrdlivým úsměvem prohodil: „Já aspoň mám čím zapáchat — —“

Pohostinnost jest též daleko známá ctnost Detvanů. Hosti

Zvoní klekání.

předloží vše, co mají: chléb, sůl, sýr, praženici, med a — bez čeho bohužel není pohoštění — kořalku. Hosta vyprovoditi často hodně daleko — pokládá se za povinnost.

Pro politiku Detvan neukazuje velkého smyslu. Rád čte, co zachytí, ale nejradyji literaturu po trzích prodávanou. Na přástkách pak vypravuje každý, co četl, ale Bože chraň za-

měníti osoby! Neví-li kdo jména hrdiny, raději ani vypravovati nebude.

Kromě katolické víry a židovstva Detvan jiného náboženství nezná. Kněze svého si velice váží a tulí se k němu až dětinskou důvěrou, obrací se k němu v nejrozličnějších potřebách. Je skrz na skrz prosáknutý živou křesťanskou vírou, nadějí a láskou. Ale potřebuje-li rady, přechodí všechny detvanské krámy a krčmy, poradí se i na faře a na konec udělá to, co jest nejbližší prvotnímu mínění jeho. Ukrásti, aneb uloupiti sousedovi ovci, krávu, seno a vůbec cokoliv upotřebitelného, nepočítá si mnohý ani za hřích; ale dlužno připomenouti, že Detvané nezasluhují si v tom tak špatné pověsti, jakou mají v zemi. Krádeže dopouštějí se jen zřídkka, a když, — tedy z nouze. Nacházejí v tom spíše jistou rozkoš, chválu a hrdinnost, provedou-li to zručně a odvážně. Jest to u nich spíše lidový sport.

Mládež jest velmi náchylná k bitce. „Končiar“ nosí vždy při sobě. V záchvatu hněvu používají ho velmi často ke krvavým výkonům. V hospodě snadno se zdvihne bitka a tu se ani života nešetří. Leckdo se tam odtud nevrátí živ. Zákon, který zabraňuje povinným vojnou se ženiti, přeplněnost bytů, zejména však nedostatek nábožensko-mravní výchovy zaviňují šíření se nemravnosti mezi mládeží.

20. Kořaleční mor počíná se šířiti v Detvě zvláště od přistěhování Židů, a stupňuje se od stavby dráhy. K této pohromě nemálo přispívá i v Detvě zakořeněné opilstvo a šílená náruživost souditi se. Lid cítí svůj úpadek, ale z nedostatku cílevědomé výchovy a lidumilů s ním cítících, na místo, aby se vyhýbal příčinám své záhuby, zanevřel na „belaskára“, tak že intelligentovi těžko získati si jeho důvěry.

21. Jinak tento lid přes zanedbané školství a nedostatek prostředků k sebevzdělání, má mimořádné nadání, vtip a způsobilost ke všemu. Před soudem se umí směle vysekati, tak že často zmate i nejučenějšího právníka.

Pokládati Detvany za lid divoký, jest jakási tradice stoličnických pánů, však ten Detvan má mnohokrát více dobrosrdečnosti nežli páni, kteří nedopřávají tomu lidu kouska svojské kultury, kteří ho vydávají v kořist opilstvu a hospodářskému i mravnímu úpadku, kteří se nehrozí ničeho více, nežli přituliti se k tomu láskyhodnému lidu, ze kterého žijí a který by tak velice potřeboval dobrých, upřímných přátel a vůdců!

